

Jak mluvit s dětmi o nástrahách internetu

Metodický rádce pro učitele

1. Východiska

Problematika rizikového chování v online prostředí není vázána na jeden konkrétní vyučovací předmět, vzdělávací obor, oblast či průřezové téma. Prostupuje celou řadou vzdělávacích oblastí – Člověk a jeho zdraví, Výchova ke zdraví, Informační a komunikační technologie, ale třeba také Jazyk a jazyková komunikace. Problematika rizikového chování v online prostředí je také součástí průřezových témat Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Mediální výchova, ale třeba také Etická výchova.

2. Cíle výukových aktivit

Cílem materiálu je poskytnout pedagogům „doporučení“, jak o problematice rizikového chování hovořit s žáky, ale také například s rodiči. Detailní rozpracování postupů v rámci jednotlivých témat je pak součástí dílčích námětů aktivit (samostatné materiály).

Cílem pedagoga je především

- 1 Poskytnout žákům pravdivé – pokud možno co nejvíce objektivní informace.
- 2 Nabídnout žákům dostatek prostoru pro otázky, diskuzi, argumentaci.
- 3 Ovlivňovat postoje žáků s cílem posílit pozitivní vzorce chování.
- 4 Budovat dobré klima ve třídě i v celé škole.
- 5 Minimalizovat riziko vzniku problému v prostředí třídy a školy.
- 6 V případě vzniku incidentu minimalizovat dopad incidentu na oběť a ostatní žáky, zajistit, aby se incident pokud možno neopakoval.

Základní cíle, ke kterým směřujeme žáky

- 1 V online světě bychom se měli chovat stejně, jako ve světě reálném – bezpečně.
- 2 V online světě bychom měli dodržovat pravidla slušného chování (tzv. netiketa).
- 3 Internet je skvělým zdrojem informací a zábavy. Může být také prostorem pro seberealizaci – může se stát třeba zdrojem naší obživy. Protože však může být i nebezpečný, musíme se naučit chovat se v online prostředí bezpečně. Musíme si chránit své osobní údaje a další citlivé informace – třeba hesla, informace o našem bydlišti nebo údaje o naší poloze (geolokace).
- 4 Osobní údaje mají svou hodnotu – jsou velmi cenné a denně se s nimi obchoduje (jsou využívány např. v personalizované reklamě). Nejcennější jsou především fotografie obličeje a obnaženého těla, ale zneužít lze téměř každý osobní údaj.
- 5 Důležité je samozřejmě také technické zabezpečení – měli bychom si zabezpečit počítač, tablet i mobilní telefon, které pro přístup k internetu používáme. Vždy bychom měli mít nainstalovaný funkční a aktualizovaný antivirový program a aktivní firewall.

3. Základní didaktické zásady

Všechny aktivity učitele, který chce s dětmi v rámci výuky probírat témata spojená s bezpečným chováním v online prostředí, by měly vycházet ze základních didaktických zásad a postupů:

- 1 **Zásady aktivity (uvědomělosti, motivace)** – aby žák podal dobrý výkon, je nutné jej vhodně motivovat, ale také aktivně zapojit do výuky. Proto nabízíme žákům pestrou paletu různorodých aktivit a činností.
- 2 **Zásady vědeckosti** – pracujeme s fakty, nikoli dojmy či osobními názory. Využíváme primárních zdrojů poznání.
- 3 **Zásada spojení teorie a praxe** – vše, co se naučíme, využijeme v praxi. Pokud probíráme teoretické poznatky, vždy je doplňujeme praktickou demonstrací.
- 4 **Zásada přiměřenosti** – dětem poskytujeme obsah přiměřený jejich věku. Například témata spojená s násilím a sexualitou uzpůsobíme vždy věku dítěte. Zejména u menších dětí (1. stupeň) je třeba počítat se silným prožitkem – zásadně nestrašíme a neděšíme!
- 5 **Zásada emocionálnosti** – ve výuce pracujeme s prožitkem dítěte, snažíme se pracovat s pozitivními emocemi a budujeme dobrou atmosféru.
- 6 **Zásada názornosti** – ve výuce využíváme všech smyslů – zrak, sluch, ale třeba i čich a hmat. Využíváme fotografie, videa, výukové aplikace, interaktivitu, vhodné hry (gamifikace).
- 7 **Zásada trvalosti** – poznatky opakujeme, fixujeme, shrnujeme probrané téma, vyzdvihneme důležité body.

4. Doporučení pro pedagogy

A. Primární prevence rizikového chování nesmí žáky nikdy strašit a děsit.

Všechny výzkumy a analýzy programů všeobecné primární prevence rizikového chování jednoznačně dokazují, že programy zaměřené na vystrašení – odstrašení dítěte – nefungují. Dítě sice krátkodobě vyděsíte, nedojde však ke změně jeho postoje a chování. Zvláště nevhodné je realizovat prevenci „strašením“ na 1. stupni ZŠ, u dětí má opačný účinek.

Zkušenost z praxe: Na preventivní akci jedné nejmenované organizace jsme zažili situaci, kdy dětem ve 4. třídě ZŠ pouštěli v rámci lekcí o kyberšikaně video natočené Amandou Todd, která krátce poté spáchala sebevraždu. Dopad? Žáci zažívali více než týden intenzivní strach, pomočovali se, trpěli nočními děsy, báli se chodit do školy. (zdroj: E-Bezpečí)

Preventivní akce samozřejmě mohou obsahovat i drsnější informace či záběry z případů či incidentů, ty však vždy musí pedagogové či jiní preventivní pracovníci uvést na pravou míru a dát dětem prostor na dotazy, na projevení vlastního názoru, vysvětlit případné nesrovnalosti a nabídnout možná řešení problému. Výsledek musí být vždy pozitivní – děti cítí, že mají nové znalosti a dovednosti a že jsou lépe připraveny čelit případným rizikovým scénářům. Preventivní akce u cílové skupiny nikdy nesmí vyvolat paniku a hysterii.

B. Pokud s žáky probíráme různé druhy oblíbených online nástrojů, nesmíme nástroje hodnotit pouze negativně, ale uvést i jejich pozitiva (přestože je náš názor odlišný).

Mezi žáky jsou velmi oblíbené různé druhy komunikačních nástrojů a sociálních sítí: Facebook, Instagram, různé druhy messengerů, TikTok, Ask.fm, ale třeba také YouTube či Twitch. Žáci rovněž aktivně využívají videochatovací služby – třeba velmi populární (a zároveň velmi nebezpečný) videochat Omegle. Žáci vyšších ročníků pak zkoušejí třeba seznamky typu Tinder. Při výkladu zaměřeném na rizika dané služby musíme vždy uvést jak pozitiva využívání služby, tak i její negativa (potenciální rizika zneužití osobních údajů, rizika spojená se seznamováním atd.). Nikdy nesmíme hovořit pouze o negativech.

Zkušenost z praxe: Na jedné preventivní akci jsme se seznámili s preventivním pracovníkem Policie ČR, který dětem představil prezentaci s názvem Peklo jménem Facebook. Během 45 minut dětem představil více než 20 případů brutálních útoků na děti a několikrát dětem zakázal Facebook používat. Opravdu věříte, že snad děti budou důvěřovat někomu, kdo bude demonizovat jejich oblíbenou komunikační platformu? Opravdu věříte, že prezentace obsahující drsné záběry poškozených dětí, které měly účet na této síti, něčemu pomůže? (zdroj: E-Bezpečí)

V případě, že se při prevenci omezíte pouze na negativa, která jsou s danou službou spojena, mezi vámi a žáky vznikne komunikační bariéra, žáci vás přestanou akceptovat jako zdroj informací a sníží se účinnost aktivity. V případě, že žáci uvedou jako příklad službu, kterou jako učitel neznáte – nechte si princip/zaměření služby od žáků vysvětlit a službu představit, nebojte se nechat od svých žáků poučit.

C. Jak přistupovat k fenoménu youtuberství?

Youtuberství, youtubeři a svět online videí je u žáků základních škol velmi populární. Samozřejmě s youtuberstvím je spojena také kyberšikana a hating, drtivá většina youtuberů se stala terčem verbálních forem agrese a větší část také svou kariéru ukončila. Podle výzkumu Rodič a rodičovství (O2 Czech Republic / Univerzita Palackého v Olomouci – najdete na www.o2chytraskola.cz) rodiče dětí hodnotí youtubery jednoznačně negativně.

Ve škole je však vhodné pracovat s youtubery jako širokou heterogenní skupinou, zahrnující jak negativní, tak i pozitivní vzory. V rámci výuky je dobré zjistit, které youtubery a proč žáci sledují, a podpořit youtubery, kteří představují pozitivní vzory – v současné době například youtubera Kovyho, Martina Rotu apod. V případě, že jako pedagogové youtubery budete před žáky hodnotit pouze negativně, opět tvoříte komunikační bariéru, díky které vás žáci mohou přestat v této oblasti respektovat.

D. Jak přistupovat k problematice sociálních sítí?

Sociální sítě jsou v současnosti běžnou součástí dětského světa a děti je aktivně využívají, přestože nesplňují minimální věkovou hranici pro jejich užívání. Například oficiální věková hranice pro využívání sociální sítě Facebook je 13 let (podle nově schválené legislativy v ČR je dokonce posunuta na 15 let – v souladu s GDPR), přesto tuto síť aktivně využívají i děti podstatně mladší, přičemž o tom velká část rodičů ví a užívání sítě toleruje.

Z pohledu pedagoga je nutné

- 1 Vysvětlit dětem důležitost osobních údajů a soukromí.
- 2 Naučit je provádět selekci osobních údajů a oddělovat soukromé a veřejné informace (tj. nastavit si správně profil).
- 3 Zavést pravidlo „babiččina lednice“ – veřejně sdílet pouze to, co byste se nebáli vyvěsit na ledničku vaší babičky. Tato metoda umožňuje poměrně jednoduše oddělit citlivé a méně citlivé informace.
- 4 Zajistit, aby žáci své účty zabezpečili víceúrovňově – tj. kromě hesla připojit k účtu např. mobilní telefon.
- 5 Z pohledu soukromí upozornit na problematiku automatického vyhledávání obličejů a profilového foto.
- 6 Seznámit žáky s problematikou rizikového seznamování a fenomény: sexting, kybergrooming, webcam trolling (rozpracováno v jiných samostatných námětech).
- 7 Seznámit žáky s problematikou falešných účtů – přibližně 10–15 procent účtů v prostředí Facebooku je falešných.
- 8 Seznámit žáky s problematikou internetových podvodů – například žáka kamarád požádá o odeslání SMS se speciálním kódem – odeslání však způsobí odečtení kreditu z účtu žáka/rodiče. Dále na podvody spojené s nákupem zboží a online aukcemi.
- 9 Upozornit dítě na možnosti nahlášení a blokování závadného obsahu (blokační tlačítka).

E. Jak s dětmi diskutovat o kybernemocích

Nadměrné užívání informačních a komunikačních technologií (počítače, tablety, smartphony apod.) vede ke vzniku a rozvoji různých druhů postižení a onemocnění, které se zjednodušeně označují jako kybernemoci (podrobně např. zde: <http://www.e-bezpeci.cz/index.php/rizikove-jevy-spojene-s-online-komunikaci/dalsi-temata/1338-kybernemoci-uvod-do-problematiky>).

Mezi typické kybernemoci patří tabletové rameno, syndrom esemeskového krku, syndrom falešného vyzvánění (fantomové vibrace), nomofobie a syndrom FOMO, technostres, kyberchondrie, falešná krátkozrakost apod. Z pohledu pedagoga je dobré vyvolat diskuzi o tom, zda může nadměrné užívání IT nástrojů způsobit u člověka fyziologické potíže, a nechat žáky vyvodit, které to mohou být. Zároveň nechat žáky vymyslet způsoby řešení (zásady práce s technologiemi).

Úkolem učitele je především poskytnout pravdivé informace a pozitivně ovlivnit postoje dětí. Tedy například vysvětlit, proč je důležité dělat při práci s počítačem přestávky, proč nesmíme před spaním sledovat zdroje světla s převahou bílé složky (narušení biologických hodin, nedostatek melatoninu, tělo si nestačí odpočinout a začnou vznikat podmínky pro rozvoj onemocnění), jak je důležitý pohyb (kromě vlivu na obezitu, kardiovaskulární onemocnění apod. upozornit např. na problém srdečních či mozkových příhod způsobených krevní sraženinou – a to i u mladých uživatelů IT služeb – často hráči her).

Z pohledu pedagoga je nutné

V rámci výuky lze zařadit například různé druhy testů.

- 1 Test online závislostí (test psycholožky Kimberley Youngové apod.)
- 2 Test nomofobie (<http://www.e-bezpeci.cz/index.php/temata/dali-rizika/1059-nomofobie>)